

INSTITUTUL DE INVESTIGARE
A CRIMELOR COMUNISMULUI ȘI
MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Lucian VASILE • Constantin VASILESCU • Florin S. SOARE
(coordonatori)

DUPĂ 35 DE ANI

REINTERPRETĂRI ȘI DEMITIZĂRI

ALE COMUNISMULUI ROMÂNESC

Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor
Comunismului și Memoria Exilului Românesc
Volumul XIX, 2024

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
<i>Cuvânt-înainte</i> (Constantin Vasilescu)	11

Partea I

BIOGRAFII

Adevăratul tovarăș de drum. Petre Bejan și disidența liberală în primii ani de comunism (<i>Lucian Vasile</i>)	19
Odisie Pârvulescu: de la tipografie la tribuna oficială. O călătorie prin social-democrație, legionarism și comunism (<i>Diego-Maricel Ciobotaru</i>) . . .	81
Alexandru Voitinovici – magistratul-cameleon. De la justiția fascistă la tribunalul comunist (<i>Mihal Burcea, Alexandru-Cristian Vîlcu</i>)	147
Omul din spatele loviturii. Biografia lui Dan Diaea (<i>Constantin Vasilescu</i>)	167
Ligia și Pompiliu Macovei: cariere paralele în promovarea agendei regimului comunist pe scena internațională (<i>Cosmin Năsui</i>)	221

Partea a II-a

STUDII TEMATICE

„Problema catolică”. Studiu de caz: Rebeliunea de la Butea, județul Roman (august 1949) (<i>Ovidiu Leonte</i>)	265
Un moment de bilanț în domeniul muzeal din România – Chestionarul Consiliului Internațional al Muzeelor (ICOM) din mai 1948 (<i>Cristian Vasile</i>) . . .	303
Basarabia în publicațiile exilului românesc postbelic (<i>Liliana Corobea</i>)	325
„Rezistența prin cultură” în România ceaușistă – mit sau realitate? (<i>Simona Deleanu</i>)	377
O contribuție documentară la problema internărilor în Spitalul de Neuropsihiatrie de la Poiana Mare (cazul „autorilor de înscrisuri dușmănoase” din anii '80) (<i>Gianina Buzea</i>)	401

Dan nu a fost singurul copil al familiei. Avea o soră mai mică, Liliana, născută în 1932. Despre ea, tatăl său spunea că, în 1958, era studentă în anul doi la Facultatea de Litere din București¹. Conform altui document, din 1965, la 33 de ani era studentă în ultimul an la Facultatea de Limbi Străine, secția engleză². Poate că studenția întârziată era o consecință a trecutului fratelui, arestat și condamnat din motive politice. De altfel, asupra relației dintre frate și soră vom avea prilejul să revenim.

Încă de la început, soții Diaca s-au preocupat temeinic de carierele profesionale și academice. În 1921, la 26 de ani, Constantin era asistent la facultatea de medicină din Iași. În 1928, Maria Diaca, de la secția de chirurgie, participa la ședința Societății Anatomico-Clinice cu prezentarea unui caz de cancer ulcerat³. Un an mai târziu cei doi soți se înscriau la concursul pentru ocuparea unui post de medic primar la spitalul Pulcheria Ghica din Hârlău. Concursul avea să fie câștigat de Constantin⁴. În 1931 reușeau să obțină un stagiu de studii în străinătate⁵, iar în 1934 Constantin Diaca avea să fie numit șef de lucrări la laboratorul de anatomie patologică din cadrul facultății de medicină din Iași⁶. Anul 1938 îl găsește la un stagiu de specializare în Berlin și favorit să preia catedra de anatomie patologică⁷. În 1942 publicase deja 18 studii științifice într-o activitate considerată „meritorie și îndelungată”. La 1 noiembrie 1944, Maria Diaca era numită medic de dispensar la București⁸. Foarte probabil acesta este și anul în care familia s-a mutat în Capitală.

Lucrurile au avansat și material, iar în 1939, împreună cu locotenent-colonelul Ion Strat, Constantin Diaca a cumpărat un imobil în strada Eminescu nr. 5, din Iași⁹. Numai că în august anul următor o tragedie avea să le umbrească viețile: sinuciderea prin împușcare a ofițerului Strat, care „se

1. Diaca Constantin, *Proces verbal de interogatoriu* (10 septembrie 1958), ACNSAS, fond Penal, dosar 17243, vol. 2, f. 30.

2. ACNSAS, fond Informativ, dosar 263005, f. 25.

3. „Cronica medicală. Ședința Societății Anatomico-Clinice”, *Opinia*, 15 martie 1928.

4. *Vezi Viitorul*, 21 iunie 1929.

5. „Se închide spitalul din Hârlău”, *Opinia*, 4 august 1931.

6. „Instrucție”, *Dimineața*, 3 februarie 1934.

7. „Ecouri medicale”, *Opinia*, 27 mai 1938.

8. *Monitorul Oficial al României*, Partea 1, 29 noiembrie 1944.

9. „Informații”, *Opinia*, 18 mai 1939.

înrucea cu familia dlui dr. Diaca¹. Cu acest prilej trist, în anunțul mortuar, apar consemnate pentru prima oară și numele copiilor, Dănel și Liliana.

Cu doctorat în medicină, ca și soția sa, și cu o carieră promițătoare, ispita politicii a fost de neînlăturat pentru Constantin Diaca care, în 1935, făcea parte din conducerea organizației PNTJ Iași și ținea discursuri patetice la întrunirile partidului, atacând Partidul Național Creștin condus de A.C. Cuza și Octavian Goga². Instaurarea dictaturii lui Carol al II-lea l-a făcut să abandoneze aceste poziții, iar în 1939 s-a înscris în partidul unic, Frontul Renașterii Naționale³. În timpul statului național-legionar s-a adaptat la situație, iar în noiembrie 1940, pe fondul amplificării relațiilor româno-germane, a găzduit în locuința sa recepția în onoarea lui Herwig Hamperl, profesor la universitatea Karl Ferdinand și director al Institutului de Patologie din Praga, care conferențiasse la Iași⁴. În 1945, Constantin Diaca avea să susțină epurarea din facultatea ieșeană a profesorului de anatomie patologică Constantin Vasilescu, acuzat de fascism⁵. Cercul politic avea să se închidă în 1948, când regimul comunist l-a acționat în instanță pe proprietarul Constantin Diaca pentru sabotaj, din cauză că nu își însămânțase suprafața de teren impusă de autorități⁶.

Am insistat asupra acestor detalii pentru a evidenția că tânărul Diaca a crescut într-o familie de condiție bună, cunoscută în Iași, cu părinți ambițioși, implicați politic, dedicați activității profesional-științifice și care i-au oferit o educație de excepție. Așa se explică în bună măsură calitățile sale intelectuale indiscutabile, cunoașterea unor limbi străine și exprimarea elevată, cu note irezistibile de sarcasm și autoironie. În același fel se explică și aversiunea față de comunism. În condițiile în care în casa părinților se ofereau recepții într-o vreme în care politica era de neînlăturat, tânărul și-a trăit

1. C. Dam, „Impresionanta dramă de azi dimineață...”, *Opinia*, 27 august 1940.
2. Vezi L. Pauu, „Marea întrunire național-țărănistă de la Cotnari-Iași”, *Dreptatea*, 29 noiembrie 1935, p. 3.
3. „Noi înscrieri în Frontul renașterii naționale”, *Opinia*, 6 ianuarie 1939.
4. Vezi „Manifestația româno-germană din Iași. Conferința d-lui prof dr. Hamperl”, *Universul*, 7 noiembrie 1940. În 1942, Hamperl avea să fie unul dintre cei doi specialiști care au autopsiat corpul lui Reinhard Heydrich, asasinat la Praga.
5. „Proces verbal nr. 13”, *Cronica*, 1 aprilie 1994, p. 5.
6. „Proprietari de pământ acționați în judecată pentru sabotaj”, *Opinia*, 26 octombrie 1948.

adolescența în prezența uniformelor, a ținutelor oficiale și a discursurilor sforăitoare. Probabil a contat și faptul că în contextul războiului mondial și al colaborării româno-germane, anticomunismul și discursul virulent anti-sovietic erau la ordinea zilei ca mijloace de propagandă și legitimare a efortului de război. Iar când măcelul s-a sfârșit, tânărul a putut să observe de aproape metodele învingătorilor care le concureau pe cele ale învinșilor, foștii parteneri binevoitori de la 23 august 1939. Așa s-a trezit atras într-o luptă care nu mai ținea cont de vechile rivalități politice ale tatălui său și care reunea anticomuniștii într-o mare tabără eterogenă.

Se pare că nici tatăl său nu era străin de anticomunism, de vreme ce unul dintre documentele Securității consemnează că în 1948 fusese arestat pentru apartenență la ceea ce, în limba de lemn a represiunii, se numea „organizație subversivă”¹. În plus, și Corneliu Diaca, vărul său, avea să sufere o condamnare politică în 1949².

Un adolescent împotriva regimului

Despre condamnările lui Dan Diaca în comunism nu s-au spus prea multe, deși surse există. Infamia de la Pitești și rolul său în ea au pus în umbră ceea ce l-a împins spre închisoare. Păstrând proporțiile, ca și în cazul lui Eugen Țurcanu, puțini s-au mai gândit că, la un moment dat, înaintea bătăușului ucigaș a existat anticomunistul. Dan Diaca a devenit deținut politic la vârsta când lucrurile nu sunt clare, ideile nu sunt consolidate, iar lumea nu e tocmai ceea ce pare. Așa cum am sugerat, pentru a respinge comunismul a fost destul ca tânărul să aibă din familie, din școală și din societate câteva noțiuni politice. Nu a fost suficient, însă, ca să-l înțeleagă pe deplin, motiv pentru care ceea ce a început ca o joacă, s-a transformat într-o tragedie. Așa cum se întâmpla în epocă, Dan Diaca s-a trezit implicat într-un complot la

1. Dan Diaca, *Fișă personală* (20 noiembrie 1965), ACNSAS, fond Informativ, dosar 263005, f. 3.

2. Corneliu Diaca, născut la 15 ianuarie 1926, în Iași. A fost arestat la 25 septembrie 1949 și condamnat la 6 ani închisoare corecțională pentru „uneltire” („S-a înțeles cu individul Mărgineanu Liviu ca să înființeze organizație subversivă”). A fost închis la Suceava, Jilava, Poarta Albă, Peninsula, Văcărești și Aiud. A fost eliberat la 23 aprilie 1955. Informații din Arhiva Administrației Naționale a Penitenciarelor (AANP), fond Fișe matricole penale, Diaca Corneliu.

scară largă, în care Securitatea a amestecat forțat zeci de persoane. Când a fost arestat, abia împlinise vârsta majoratului și, călcând pe urmele părinților, era student în anul I la Medicină. Însă totul începuse încă din liceu.

În 1946, lumea încă mai spera în eșecul comuniștilor, iar opoziția, susținută de Rege, subzista. Era anul ultimei bătălii electorale și ceasul în care organizațiile anticomuniste păreau ultima soluție în așteptarea anglo-americanilor. Pentru mulți tineri acesta a fost un moment nepotrivit, care i-a prins între epoci. Formal, Dan Diaca și alții și-au trăit adolescența în Regatul României. Au început să aibă păreri și să se implice într-o vreme în care marile repere ale vieții politice erau greva regală, manifestația promonarhistă de la 8 noiembrie 1945 (la care Dan Diaca a participat)¹, conferința de la Moscova, alegerile din 19 noiembrie 1946 sau dizolvarea PNT, din 29 iulie 1947. Unii au participat la bătălia politică în stradă, unde s-au radicalizat împotriva comunismului. Majoritatea s-a adaptat și a continuat în tăcere, așa cum se cerea atunci. Mai apoi, o minoritate mai idealistă și mai activă a fost strivită.

Tinerii mai curajoși visau atunci la acțiuni eroice și urzeau planuri. Cu nai-vitate adolescentină, se adunau în grupuri restrânse, după prietenii și preocupări comune, făceau sport, se vizitau, cântau la pian, discutau și își jurau că vor păstra secretul sentimentelor anticomuniste. Lucrurile s-au petrecut întocmai și cu Dan Diaca, care în 1946 era elev la liceul Sfântul Sava. Împreună cu doi colegi, Viorel Burculeț² și Radu Radoveanu³, a discutat despre formarea unei organizații anticomuniste. Cercul s-a extins cu Mihai Păunescu⁴,

1. Octavian Roske (coord.), *Mecanisme represive în România 1945-1989. Dicționar biografic D-G*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2003, p. 119.

2. Viorel Burculeț, născut la 24 iunie 1929, în Tulcea. A fost arestat la 17 martie 1948 și condamnat la 10 ani închisoare corecțională pentru „organizație de tip fascist” („Organizarea și inițierea organizației subversive lotul Gică Dobrescu”). A fost închis la Pitești, Peninsula, Jilava, Gherla. A fost eliberat la 16 iulie 1956. Informații din AANP, fond Fișe matricole penale, Bureuleț Viorel.

3. Radoveanu avea deja o experiență de acest fel: fusese înjunghiat pentru că stricase un afiș comunist. ACNSAS, fond Penal, dosar 1539, vol. 2, f. 112.

4. Mihai Păunescu, născut la 6 mai 1929, în București. A fost arestat la 19 aprilie 1948 și condamnat la 3 ani închisoare corecțională pentru „uneltire” („a organizat împreună cu alți colegi Mișcarea [de] Emancipare Națională, org. subversivă”). A fost închis la Târgșor, Peninsula. A fost eliberat la 12 mai 1951. Informații din AANP, fond Fișe matricole penale, Păunescu Mihai.

Radu Amărăzeanu¹, Ticu Verescu și Laurențiu Minescu². În maniera specifică Securității documentele consemnează că totul a început atunci când tinerii și-ar fi împărțit atribuțiile: Minescu era responsabil cu „educația politică”, Radoveanu cu „serviciul informativ”, Păunescu cu „propaganda”, Verescu cu „finanțele”, iar Burculeț și Diaca cu serviciul operativ. Ce finanțe, informații sau propagandă ar fi putut manipula niște adolescenți de 16, 17 sau 18 ani este greu de spus. Chiar dacă pleacă de la niște date concrete, această împărțire aproape ministerială pare mai degrabă produsul proiecției anchetatorilor dornici de a construi un caz împotriva unor tineri cărora nu le lipsea curajul.

Aceștia își dădeau frâu liber imaginației, exagerau, făceau ștregării, își propuneau fapte grele, absurde sau irealizabile. Ancheta Securității pune pe seama lor chiar intenția unei lovituri la Banca Națională și a unui atentat la viața lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în iarna 1946-1947: „La circa trei sute de metri de locuința dlui Ministru Gh. Gheorghiu Dej, lângă linia tramvaiului 3, pe unde știam că trece dl Ministru cu mașina, ar fi trebuit să punem o mină ascunsă în zăpadă, lângă peluză, pe unde știam precis că trece cu mașina”³.

Iar moartea lui Dej nu a fost singura la care s-au gândit. La un moment dat au vorbit și despre asasinarea unui italian, Giani Rimoso, care locuia pe strada Sandu Aldea și avea o motocicletă, la care aceștia râvneau, precum și despre execuția, de către Dan Diaca, a „trădătorilor”. Astfel de discuții absurde s-au transformat mai târziu în capete de acuzare. De altfel, scăpat de presiunea anchetei, Dan Diaca avea să spună în instanță: „N-am vrut să omor pe nimeni, am făcut numai o glumă, în chestia care se arată în dosar.”⁴

1. Radu Amărăzeanu, născut la 21 octombrie 1928, în București. A fost arestat la 7 mai 1948 și condamnat la 3 ani închisoare corecțională pentru „uneltire” („a făcut parte dintr-o org. subversivă de elevi”). A fost închis la Târgșor, Peninsula. A fost eliberat la 30 mai 1951. Informații din AANP, fond Fișe matricole penale, Amărăzeanu Radu.

2. Laurențiu Minescu, născut la 6 ianuarie 1929, în București. A fost arestat la 27 martie 1948 și condamnat la 3 ani închisoare corecțională pentru „organizație de tip fascist”. A fost închis la Pitești, Peninsula. A fost eliberat la 21 iulie 1951. Informații din AANP, fond Fișe matricole penale, Minescu Laurențiu.

3. ACNSAS, fond Penal, dosar 1539, vol. 1, f. 343.

4. ACNSAS, fond Penal, dosar 1539, vol. 3, f. 126.

Entuziasmul i-a împins la un moment dat spre mai mult. Una dintre isprăvile pe care și le-au propus a fost aruncarea în aer a „statuiei eroilor sovietici”, din Piața Victoriei¹. Se pare că Diaca era foarte iritat de monument, pe care îl suporta cu greu, motiv pentru care îl botezase „statuia răbdării”². Numai că atunci când s-a trecut la acțiune, acesta nu a participat. Motivele sunt neclare: Burculeț afirmă că Diaca a bătut în retragare, iar acesta susține că tovarășii l-au lăsat deoparte pentru că îl considerau nesigur. La proces, avea să susțină că abia după arestare aflase de planul dinamitării statuii. Ajutat de altcineva, la adăpostul nopții, Viorel Burculeț a încercat să detoneze monumentul „cu ajutorul unui obuz în care infiltrase un fitil de hârtie, o capsă de vânătoare și trotil”³. Oricum, acțiunea a fost un fiasco: fitilul s-a stins, iar mașinăria infernală nu a detonat. Descurajați, „atentatorii” au plecat acasă.

Ancheta a mai pus în sarcina lui Dan Diaca și alte inițiative radicale. Una este că s-ar fi „oferit să fie călăul organizației, pedepsind cu moartea pe trădătorii ei”. Astfel, alături de Burculeț, ar fi plănuit uciderea lui Radoveanu pe care îl suspectau de trădare⁴. „Execuția” ar fi trebuit să se facă prin înecarea „trădătorului” în lacul Herăstrău, de către „călăul” Diaca care era un bun înotător.

În fond, avem de-a face cu un amestec de teribilism, naivitate și anticomunism sincer pe care Securitatea le-a transformat într-un pericol la adresa regimului. Astfel de exagerări erau nelipsite în cursul represiunii, multe dintre organizațiile anticomuniste nefiind în realitate mai mult decât cercuri obișnuite de prieteni, în care se discuta liber. Cea mai bună dovadă în acest sens se regăsește în procesul-verbal de încheiere a cercetărilor în care descoperim un enunț ridicol: „Dan Diaca s-a oferit să fie călăul organizației, pedepsind cu moartea pe trădătorii ei. În acest scop făcea antrenamente,

1. Mai precis este vorba despre Monumentul Ostașului Sovietic, amplasat în locul Monumentului Eroilor Corpului Didactic, realizat de Arthur Verona și Ion Jalea și distrus în 1945. Șerban Caloianu, Paul Filip, *Monumente bucureștene*, Monitorul Oficial, București, 2009 *apud* <http://orasulluibucur.blogspot.com/2009/09/monumente-bucurestene.html> (accesat la 28.03.2024).

2. ACNSAS, fond Penal, dosar 1539, vol. 1, f. 335.

3. *Ibidem*, f. 4.

4. ACNSAS, fond Informativ, dosar 263005, f. 32.